

SOSYOLOJİ KURAMLARINDA KENT

Dr. Ahmet KOYUNCU
Neuşehir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Sosyoloji Bölümü
koyuncuahmet42@gmail.com

Özet

Kentler, tarihsel süreçte hem insanlığın birikiminin gelecek kuşaklara taşıyıcısı, hem de taşıdığı uygarlık birikimi ile insanoğlunun geleceğini şekillendiren en önemli faktörlerden biri olmuştur. Nitekim uygarlığın doğuşu ile kentlerin ortaya çıkması arasında bir paralellik olduğu ifade edilmektedir. Bu anlamda medeniyetin kentleşmeyle geldiğini ve var olduğunu söylemek, genel bir kanıdır. Tarihin her döneminde var olmakla birlikte özellikle Sanayi Devrimi ile Batılı ülkelerde büyük bir ivme kazanan kentleşme, pek çok toplumsal, kültürel, siyasal, ekonomik soruna da kapı aralamıştır. Söz konusu sorunlar klasik sosyologlardan başlayarak kenti sosyolojik araştırmaların nesnesi yapan, kent sosyolojisinin temellerini atan Chicago Okulu'na, 1950'li yıllarda ivme kazanan ve Chicago Okulu'nun argümanlarını sorgulayan alan araştırmalarına; 1960'lı yılların ikinci yarısında kentleşmenin ortaya çıkardığı farklılaşma ve ayrışmanın sosyolojideki karşılığı olarak nitelendirilebilecek olan ve kentsel mekan üzerinde yoğunlaşan Marksist çözümlemeye ve son dönem yeni yaklaşımlara kadar konuya ilişkin birçok görüş ortaya konmuştur. Çalışmada bu görüşlere yer verilmekte ayrıca Batı tipi kentleşme sürecinin yaşanmadığı ülkeler açısından bu yaklaşımların teorik karşılığına kısaca değinilmektedir.

Anahtar Kelimeler: kent, Sanayi Devrimi, kentleşme, Chicago Okulu.

URBAN IN SOCIOLOGY THEORIES

Abstract

Cities have been a carrier of the accumulation of mankind to future generations and also one of the most important factors in shaping the future of humanity with the accumulation of civilization throughout the history. Thus, it is expressed that there is a parallelism between the birth of civilization and the emergence of the cities. In this sense, it is a common belief that civilization appears and exists with urbanization. Despite existing in every period of history, urbanization which gained a big acceleration especially with the Industrial Revolution in Western countries, caused many social, cultural, political and economical problems. Many ideas have been put forward associated with the subject starting from the problems beginning with classic sociologists that makes city object of research, the Chicago school which lays a foundation of the city sociology and there searches which gained acceleration in 1950s and arguments of Chicago schools and Marxist analysis which can be qualified a reaction, differentiation and decomposition that the urbanization revealed in the second term of 1960s and which is condensed on urban residence until the new approaches in the recent term. These ideas are explained in our study and the theoretical equivalent of these approaches from the aspect of countries that there is no Western type urbanization is shortly mentioned as well.

Key Words: city, Industrial Revolution, urbanization, Chicago School.

GİRİŞ

Kent tanımlanması oldukça zor ve karmaşık bir olgudur. Tarihin hemen hemen bütün dönemlerinde değişik anlamlara sahip olabilen dinamik bir kavram niteliğindedir. Öyle ki, gerek literatürde gerekse mevzuat düzenlemelerinde her zaman ve her ülke için geçerli sayılabilecek bir tanımlama yapmak imkânsız görülmektedir.

Kent tanımlarının ortak noktalarını incelediğimizde büyük çoğunluğunun teknolojik gelişmelerin ve hizmetlerin kentte yoğunlaştığında hemfikir olduklarını görürüz. Bunun yanında kentin, üretimin denetlendiği ve örgütlendiği, nüfusunun yoğun olduğu, bağımlılıkların azaldığı, bütünleşmenin arttığı, ticaretin örgütlendiği, gelişme ve uygarlıkla birlikte anılan bir yaşam birimi olduğunun altı çizilmektedir. Konuya ilişkin en temel kavramlardan biri de kentleşmedir. Kentleşme ise son iki yüzyılın önemli olgularından birisidir. Özellikle sanayi devrimi ile boy gösteren yeni teknolojik gelişmeler, ticaret ve üretim biçimindeki değişimler, büyük miktarlardaki nüfusun topraktan kopmasına ve göç ile kentlere akın etmesine neden olmuş, geleneksellikten modernliğe geçiş sürecinin ilk adımı olarak kabul görmüştür (Lerner, 1964: 60).

Kentleşme, kent sosyolojisi literatüründe biri dar diğeri geniş olmak üzere iki anlamda kullanılmaktadır. Dar anlamda kentleşme, kentlerin sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artışını ifade eder (Sezal, 1992: 23). Bu demografik bir algılayıştır; odağında kentlerin nüfusunun artışında doğumlar ile ölümler arasındaki fark ile köyler ve kasabalardan gelen göçlerin ne ölçüde etkili olduğu bulunmaktadır. Kent sosyolojisi için daha kullanışlı olan, kentleşmenin geniş anlamıyla anlaşılmasıdır. Bu anlamıyla kentleşme bir toplumun ekonomik ve sosyal yapısındaki değişmeyi ifade eder. Keleş'in aşağıdaki tanımlaması bu tür kuşatıcı bir tanıma sağlamaktadır. Bu tanıma göre kentleşme, "sanayileşme ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi sürecidir" (Keleş, 2004: 22).

Bu anlamda kentleşme kavramının salt bir nüfus hareketi veya bir arsa ya da konut üretme biçimi olarak ele alınması; bu olgunun varlık nedenini açıklamaya yetmemektedir. Birbirinden farklı girdileri kendi bünyesinde barındıran kentleşme; aynı zamanda toplumsal ve kültürel yaşam biçiminin dönüşümüyle ilgili ve kendi hiyerarşisi içinde katmanları olan buralarda yaşayanların özel hayatlarında, ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve devletin de belirli bir takım faaliyetlerini gerektiren (Erder, 1998a: 233; Bookchin, 1999: 9-11; Suher, 1991: 4; İsbir, 1982: 8; Kartal, 1978: 5) nedenleri ve sonuçları

açısından, pek çok toplumsal soruna kaynaklık ettiği için, planlı ve programlı müdahaleyi gerektiren bir değişme sürecinin, toplumsal boyutu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kısaca ifade edildiğinde kent sosyolojiden ekonomiye, mimariden arkeolojiye, antropolojiden etnografyaya, coğrafyadan tarihe birçok disiplinin ortak konusu olmuş kavramlar olması hasebiyle her disiplin kendisini ilgilendiren yönleriyle bu kavramları anlamaya ve tanımlamaya çalışmış, bu da tanımların çoğalmasına sebep olmuştur. Kent ile ilgili farklı disiplinlerin alana dönük ilgi ve çalışmaları son derece zengin bir literatür oluşmasına imkan sağlamıştır. Ancak sosyolojinin kente olan ilgisi diğer disiplinlere göre daha farklı ve yoğun olmuştur. Çünkü kent, bütün farklı kültürlerde ve tarihsel dönemlerde, toplumsal yaşamın en önemli yapı taşlarından biri olmuştur. Nitekim sosyolojinin kente dair araştırma ve incelemelerinde bugün dahi kullanılan birçok kavram ve yöntemin bu dönemde geliştirilmiş olduğunu görülmektedir. Bu anlamda kent, K. Marx'tan M. Weber'e; E. Durkheim'den G Simmel'e; Chicago Okulu'nun temsilcilerinden kendini post modern olarak tanımlayan yazarlara kadar birçok düşünürün en temel araştırma objeleri arasında yer almıştır.

Klasik Sosyologlarda Kent

Sanayi devrimi ile ortaya çıkan toplumsal sorunlar söz konusu devrimin yoğun olarak yaşandığı kentlerde daha yoğun ve belirgin olmuş, bir bilim olarak sosyolojinin ve sosyologların başlıca inceleme konularından biri haline gelmiştir. Sosyolojinin kurucuları olarak kabul edilen Comte, Durkheim, Tönnies ve Weber gibi sosyologları toplum üzerine düşünmeye ve çalışmaya iten etkenlerin içinde sanayi devriminin sonuçları gelmektedir. Köyden kente göç, geleneksel değerlerin çözümlenmesi, ağırlığın birincil ilişkilerden ikincil ilişkilere kaydığı toplumsal ilişkiler, toplumun kurumlarının ve değerlerinin gittikçe artan rasyonalizasyonu ve bürokratikleşme üzerinde en çok yoğunlaşılan toplumsal olgular olmuştur. Gerçekten de birçok toplumsal yapılanmanın ve insan ilişkilerinin değiştiği yüzyıl olarak tanımlanan 18. yüzyıl, batı kentleşmesinin de en hızlı dönemini yaşadığı yüzyıl olmuştur. Batıdaki bu kentleşme toplumun sosyal yapısını değiştiren dinamikleri canlandırmış, bu da zincirleme tesirini daha hızlı bir sanayileşme ve kalkınma şeklinde toplamıştır (Sezal, 1992: 16). Sanayi devrimi ile ortaya çıkan yeni toplumsal yapı klasik dönem sosyologları tarafından geleneksel modern dikotomisi üzerinden tahlil edilmiş ve geleneksel toplumla sanayi toplumunu karşılaştıran toplumsal değişim kuramları ön plana çıkmıştır. Söz konusu toplumsal yapıyı çözümlenmeye dönük bu çabalar detaylı bir analizlerden ve derinlikli saha çalışmalarından ziyade mevcut yapıyı kavramlar üzerinden tahlil etmeye dönüktür.

Bu bağlamda, Tönnies (1988), "cemaat" (gemeinschaft) ve "cemiyet" (gesellschaft) kavramsallaştırmasından yola çıkarken, Durkheim da bu kavramsallaştırma yerini mekanik ve organik dayanışma kavramsallaştırmasına bırakır (Durkheim: 1964: 106-131). Marx ise, çalışmalarında toplumsal pek çok olgu gibi kent olgusunun da ancak tarihin belli bir dönemindeki üretim ilişkileri bağlamında tartışmıştır. Başka bir ifadeyle Marx'ın kavramsallaştırması kapitalizm temelinde şekillenmiştir. Bu anlamda kentte modern toplumun herhangi bir olgusu gibi ancak kapitalist üretim biçimi ile ilişkisi içerisinde analiz edilmektedir. Dolayısıyla Marx'ın düşüncesinin; kenti, verili bir toplumdaki üretim ilişkilerinin belirleyici olduğu bütünsel bir yapı içinden soyutlamaya imkan vermediği açıktır (Marx&Engels, 1999: 82-341). Sanayi devrimi ile birlikte gelişen toplumlarda kent yaşamının geleneksel yaşamı çökerterek bir yandan insanları büyülediği, bir yandan da tiksindirdiği tezinden hareket eden Weber ise, batı toplum yapılarını ve sanayileşme olgusunu incelerken kentleşme üzerinde önemle durmuş ve "kent tipleri" tipolojisi ile batı toplumlarındaki gelişmiş ülkelerin kentleşme çabalarına açıklık getirmeye çalışmıştır (Sezal, 1992: 31). Bu anlamda Weber, tek bir kent tanımı vermekten vazgeçip; tüketici ve üretici kent; kale ve garnizon kenti; politik-idari kent gibi tipleşirmelere gitmiştir.

Klasik sosyologlar arasında en dikkat çekici düşüncelere sahip olan George Simmel ise, diğer klasik sosyologlarla aynı kuşaktan olmasına rağmen, modern metropole/kente bir sosyoloji nesnesi olarak daha özel bir önem atfetmiştir. Simmel, kentin kuruluşu ve gelişmesi gibi problemlerden ziyade kent hayatının kişilik üzerindeki etkilerini ve kişilikte meydana getirmiş olduğu değişiklikleri incelemeye çalışmıştır. Simmel'e göre kent, modern insanın yaşamında merkezi bir yere sahiptir. Modern hayatın en temel sorunu, devasa toplumsal güçler, tarihsel miras, dış kültür ve teknik karşısında, kişilerin kendi özerklik ve bireyselliklerini koruma çabasından kaynaklanır. Kent gibi, sosyal ilişkilerin çok geniş ve karmaşık bir şekil aldığı sosyal çevre içerisinde yaşayan birey, durmadan değişen, hızla birbiri ardına akıp giden ve çoğu zaman birbiriyle çatışan bir sürü izlenimle karşı karşıyadır. Bunun için, kendisini dış dünyanın değişmelerinden, çatışmalarından ve tehlikelerinden koruyabilecek bir kişilik yapısı geliştirmek zorundadır. Buna ulaşabilmek amacıyla kent insanı, artık köyde yaşayan bir insan gibi kalbiyle, yani duygularıyla değil, tam tersine beyniyle, düşüncesiyle hareket edecektir (Simmel, 1996: 82).

Kent, zekânın olduğu kadar, para ekonomisinin de egemen olduğu yerdir. Para insanlar arasındaki mesafeyi eşitleyen ve insanları nesneleştiren bir araçtır. Herkese aynı soruyu sordurur: Kaça?/Kaç para? Kentte ekonomik hayat, herkesi bir sayıya indirgeyecek biçimde rasyonelleştirilmiştir. Modern kentte üretim, pazar için, yani üreticinin kişisel görüş alanına girmeyen bilinmeyen alıcılar için yapılır. Bu anonimlik tarafların "entelektüel olarak hesap yapan ekonomik bencilliklerini" olağan hale getirir (Simmel, 1996: 82-83). Dakiklik, hesaplanabilirlik ve kesinlik sağlanmazsa, modern kent bir kaosu içine girerek çökebilir. Ama böyle bir zihin yapısının sonucu blase, yani, bezginlik tutumu olacaktır. Bezgin kişilik, hızla

değişen ve sıklıkla birbiriyle çelişen sinirsel uyarıcıların ürünüdür. Aşırı uyarılma bir süre sonra tepki verme kapasitesinin kayboluşuna neden olur. Bezgin tutumun temelinde, tefrik etme (sınıflandırma) körlüğü yatar. Onun için her şey gridir, diğer renkler yok olmuştur. Bezgin, geri-zekâlı bir insan değildir. O eşyayı görür ve algılar, fakat bu algılama yüzeyseldir. Hiçbir şeyin özel bir anlamı yoktur. Tek ayırıcı ölçüt paradır ve bu öyle bir değer düşürmedir ki, sonunda kaçınılmaz olarak, insanın kendi kişiliğini de aynı değersizlik hissine indirger (Simmel, 1996: 83-85).

Kent insanının sosyal ilişkilerindeki bir diğer özelliği de ihtiyatlılıktır. Sayısız insanla sürekli olarak kurulan ilişkilere içsel tepki vermek mümkün değildir. Bunun sonucunda kent insanı yıllardır komşu olduğu insanları bile tanımamaktadır. Hatta bu tavır belli bir düzeyde antipati içerir. Öte yandan kentin bu özellikleri, kişiyi daha küçük gruplarda çok daha etkili olan grubun sosyal baskı ve kontrolünden özgürleştirir (Simmel, 1996: 85-86). Simmel'e göre kentli insan, davranışlarını kendisi olarak gerçekleştiremediği ve bölünmüş bir kişiliğe sahip olduğu için, bir yabancıdır. Kent her türlü kişisel hayatı gölgeleyen bir kültürün hakiki yurdu. Doğal olarak yabancı, yurdu/toprağı olmayandır. Yurt/toprak sadece fiziksel bir değer değil, ayrıca maddi hayatın süreklilik kazandığı sembolik bir duygudur. Kentin yurt haline gelebilmesi için, insanların hem akıllı hem de duygusal varlıklar olarak etkileşimde bulunmaları gerekir. Bu ise, günümüzün küçük kasabalarında veya Eski Yunan sitelerinde mümkündür (Simmel, 1950, 402-408).

Simmel'in bu düşüncelerinin aslında modern kapitalist toplumdaki ilişkilere dair olduğu ve eleştirisinin de aslında modern toplumun eleştirisi olduğu düşünülebilir. Savage ve Warde'a göre Simmel'in asıl ortaya koymaya çalıştığı, kent kültürünün modernite kültürü olduğudur (1993: 111). Nitekim Simmel'in atıfta bulunduğu para ekonomisi, Simmel'in modern toplum eleştirisinin odak noktasıdır. Ancak Simmel'in gayri şahsi ilişkiler, kent yaşamının hızı ve bunun psikolojik sonuçları, farklılaşma saplantısı gibi konulardaki tespitleri, kentteki insan ilişkilerinin araştırılması faaliyeti için ufuk açıcudur. Aşağıda inceleyeceğimiz Chicago Okulu ve bu okulun düşüncelerini temsil edici nitelikte olan Wirth'in makalesinde Simmel'in etkisi çok güçlüdür.

Chicago Okulu

Klasik sosyolojik yaklaşım I. Dünya Savaşı sırasında Chicago Okulu kuramcılarının görüşleri ortaya çıkıncaya kadar egemenliğini sürdürmüştür. Klasik sosyolojinin temsilcileri, kente yönelik önemli görüşler geliştirmişler, başta Tönnies, Simmel ve Durkheim olmak üzere Chicago Okulu'nun çalışmalarında yönlendirici bir rol oynamışlardır. Bununla birlikte kenti derinlemesine, ayrıntılı bir biçimde sosyolojik araştırmaların nesnesi yapan, bu konuda etkileri günümüze kadar süren

kuramlar geliştiren ve birçok alan araştırması yaparak kent sosyolojisinin temellerini atanlar Chicago Okulu'na mensup sosyologlar olmuştur.

Chicago Okulu'nun önemli isimleri Robert Park, Ernest Burgess ve Louis Wirth'dir. Okul, kent sosyolojisi üzerinde ürettiği çalışmalarıyla n kazanmıştır. Nitekim "Kent sosyolojisi köklerini, bir yandan şehrin alanlarının (şehrin göbeğinden dış semtlere kadar halkalı bir daire halinde düzenlenmiş bir dizi bölge) haritasının çıkarılmasıyla betimleyici bir şekilde, diğer yandan şehrin büyümesi ve değişiminin dinamiğini açıklamaya çalışma temelinde kuramsal olarak bu gelenekten almıştır" (Marshall, 1999: 97). Chicago Okulu tarafından geliştirilen kent yaklaşımı içinde özellikle iki kavram dikkate değerdir. Bu kavramlardan ilki "ekolojik yaklaşım"dr. Diğer i se Wirth tarafından geliştirilen bir yaşam biçimi olarak "kentlilik"tir (Park ve Wirth'den aktaran Giddens, 2000: 505).

Amerikalı sosyologların şehir problemiyle sistemli bir şekilde ilgilenmeleri 1915 ve 1925 yılları arasında Chicago niversitesinde yapılan çalışmalarla olmuştur. Bu alışmalar, 1925 yılında Robert E. Park ve Ernest W. Burgess'in birlikte yayımladıkları "The City" (1925) adlı eserde derlenmiş, böylece Amerika Birleşik Devletleri'nde ilk sistemli şehir teorisi ortaya çıkmıştır. Sosyoloji tarihinde ekolojik teori olarak isimlendirilen bu teoriyle birlikte, aynı zamanda, insan ekolojisi denilen yeni bir bilimin temelleri de atılmıştır (Yörükan, 2006: 74).

Bu yaklaşıma göre, ekolojik işlemler aracılığıyla fiziksel vredeki bitki ve hayvan hayatı, söz konusu vreye uyum sağlama modelleri sayesinde düzgün bir biçimde dağılırlar. Bu ıkış noktasını kente uygulayan R.E. Park'a göre, kent ayıklayan ve sınıflandıran büyük bir mekanizmaya benzer. Bu mekanizma, tam olarak anlaşılmayan bir şekilde belli bölgede ve belli vrede yaşayacak en uygun bireyleri halkın bütünü içinden yanılmadan seçer. Genellikle sadece ağdaş toplumlardaki kentleşme ile ilgili olduğu düşünülen "ekolojik yaklaşım"a göre kentler biyolojik ekolojide görülen işlemlere benzetilebilecek yarışma, istila, saldırı ve birbirlerini izleme işlemleri aracılığıyla doğal bölgelere ayrılırlar. Bu işlemler vredeki semt ve mahalleleri karakteristik özelliklerine göre bölgelere ayırma işini yönlendirir. Bu ayrışmaya göre, şehir merkezinde ticari kuruluşlar, iş ve eğlence yerleri yoğun bir şekilde bulunmaktadır. vrede ise, daha çok ucuz daire ve kiralık odalardan oluşan sağlıksız yerleşim alanları vardır. Bu yerleşim alanlarının ötesinde ise orta sınıf, kenar mahallelerinin yer aldığı işçi sınıfına ait bölgeler bulunmaktadır (Giddens, 1993: 98-99).

Robert E. Park, kent ortamında insan davranışının araştırılmasında takip edilecek yollar ile cevaplanması gereken sorunları ortaya koyma ve kent sosyolojisinin sınırlarını belirleme girişiminde bulunmuştur. Park'a göre kent, yalnızca fiziksel bir mekanizma ve yapay bir inşa değildir. Kent doğanın, özellikle

de insan doğasının bir ürünüdür. Kent nüfusunun daha büyük bir mobilitesini ve yoğunlaşmasını sağlayan ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler (tramvay, telefon, gazete, çelik yapılar, asansör, vs.) kentin ekolojik örgütlenmesindeki temel faktörlerdir. Ama kentin yalnızca coğrafi ve ekolojik değil, aynı zamanda ekonomik bir birim olduğuna da işaret eder. Kentin ekonomik örgütlenmesinin özü ise iş bölümüdür. Sonuç olarak kenti "uygar insanın doğal habitatu" olarak tanımlar (1925: 1-2). Bu noktada Park'ın kentin aynı zamanda ekonomik bir birim olduğunu belirtmesine karşın Chicago Okulu sosyologlarının kente yönelik analiz ve araştırmalarında ekonominin en iyi ihtimalle ikincil bir rol oynamaktan öteye geçemediği görülmektedir.

Park, makalesinde sosyolojik kent araştırmalarında ele alınması gereken konuları tek tek ortaya koymaya çalışır. Bunlardan birincisi kentin nüfusedir. Kentin nüfusunun kaynağının ne olduğu, nüfus artışının ne oranda normal, yani doğumların ölümlere olan oranının fazlalığından, ne oranda iç ve dış göçten kaynaklandığı tespit edilmelidir. Ayrıca nüfusun belirli bölgelere dağılımının sebepleri ve sonuçları da belirlenmelidir. Nüfusunun ne kadarlık bir kısmının akıcı olduğu; apartmanlarda, otellerde, çok kiracılı ucuz apartmanlarda (tenement) ne kadar insanın yaşadığı, ne kadar insanın kendi evlerine sahip olduğu araştırılmalıdır (1925: 6-7).

İkinci olarak, kentteki meslek gruplarının ve sınıfların özellikleri ve birbirleriyle ilişkileri de araştırılmalıdır. Çünkü modern kent, temelde bir ticaret yeridir ve varlığını pazar yerine borçludur. Nitekim endüstriyel rekabet ve iş bölümü ancak, para, pazarların varlığı gibi ticareti mümkün kılan unsurlar var olduğunda mümkündür. Kentte, mahalle gibi yakınlık, kişisel ilişki ve insanlığın ortak bağlarına dayanan birlikler, yerini ortak çıkarlar doğrultusunda örgütlenen sendika ve meslek birliklerine bırakır. Dolayısıyla kentteki meslek gruplarının ve sınıfların özellikleri ve birbirleriyle ilişkileri de araştırılmalıdır (1925: 12-15). Simmel'in görüşlerine benzer şekilde Park da paranın kent için asli varoluşuna dikkat çeker; paranın değerlerin rasyonelleştirilmesinin ve duyguların yerine çıkarların geçmesinin temel aracı olduğunu savunur. Para bir yandan sosyal ilişkileri gayri şahsileştirirken, diğer yandan modern insanlara büyük bir mobilite imkanı sağlar (1925: 18).

Park, Cooley'in birincil ve ikincil ilişkiler ayırımından (1918: 23-31) hareketle kentlerin büyümesinin yüz yüze, samimi ve karşılıklı güvene dayanan birincil ilişkilerin yerini gayri şahsi, yüzeysel, rasyonel ve çıkarıcı olan ikincil ilişkilere bırakmasına neden olduğunu savunur. Birincil ilişkilerin sağladığı toplumsal kontrolün şehirlerde zayıflamakta olmasının, büyük şehirlerde yüksek

suç oranlarının nedeni olabileceğini düşünür. Kentlerdeki suçluluk olgusu da en önemli araştırma konuları arasında olmalıdır (Park, 1925: 23-25).

Sonuç itibarıyla Park'a göre kent, insan doğasındaki iyiyi ve kötüyü son noktasına kadar ortaya çıkarır. Bu nedenle de kent insan doğasının ve sosyal süreçlerin araştırılması için çok uygun bir laboratuvar durumundadır (1925: 34-46). Çünkü toplumsal kontrolün daha zayıf olduğu kent ortamında insanlar kendilerini daha özgürce ifade edebilirler. Park'ın bu görüş ve önerileri Chicago Okulu'nun gelişimini yönlendirici olmuştur. Kenti sosyolojik araştırmaların odaklanması gereken bir laboratuvar olarak algılamak, kentlere dair pek çok veri ve gözlemin sosyoloji literatürüne eklenmesini sağlamakla birlikte, kentin tarihten ve toplumun bütünündeki diğer faktörlerden, özellikle de ekonomik faktörlerden kopuk olarak incelenmesi Chicago Okulu'nun en büyük zaafı olmuştur.

Chicago Okulu'nun önde gelen diğer bir sosyologu olan Ernest W. Burgess de kentlerin büyümesinin ve yayılışının ekolojik bir açıklamasını yapmaya teşebbüs etmiştir. Ekolojik teoride, genel olarak, şehrin, bir merkezden çevreye doğru yayılan alanlar şeklinde farklılaştığı kabul edilmiştir. Önce, merkezi bir iş yerinin teşekkül ettiği, daha sonra insanlar ve müesseselerin bu merkezden çevreye doğru giden belli birtakım kalıplar halinde dağıldıkları ileri sürülmüştür. Bu görüş, Park ve McKenzie tarafından da belirtilmiş olmakla beraber en açık ve en kesin ifadesini Burgess'in (1923) "tek veya ortak merkezli dairelerden meydana gelmiş bölgeler" (concentric zones) teorisinde bulmaktadır. Burgess'in modeline göre kentin büyümesi, en iyi bir biçimde kentin genişlemesi sürecinde farklılaşan, birbirlerini takip eden bölgeleri temsil eden eşmerkezli dairelerle gösterilebilir. Bu daireler, Burgess'e göre hem şehrin mekan üzerindeki yayılışını hem de zaman içerisindeki gelişmesini ifade ederler (Cooley, 1918: 269). Burgess'in, Chicago şehri üzerinde yapmış olduğu bir araştırmaya dayanarak oluşturduğu bu modele göre, merkezde yer alan birinci bölge merkezi iş alanıdır. En içte bulunan bu dairede büyük mağazalar, oteller, bankalar gibi ticari müesseselerinin ve küçük endüstri tesislerinin toplandığı görülür. İkinci bölge bir geçiş alanıdır; işyerleri ve küçük ölçekli imalatın işgal etmeye başladığı bu alan, işçiler tarafından terk edilmekte, bunun sonucunda da çöküntü bölgesi özelliği göstermektedir. Üçüncü bölgede, daha önce yaşamış oldukları bölgenin koşullarının olumsuzlaşması nedeniyle buradan uzaklaşan ama aynı zamanda işlerine olabildiğince kısa zamanda gitmek isteyen endüstri işçileri ikamet etmektedir. Bunun ardından serbest meslekten olanların, küçük iş sahiplerinin, memurların -orta sınıf- ve üst sınıfların yaşadığı dördüncü bölge, en dışarıda da her gün şehre inip akşam tekrar evlerine dönenlerin yaşadığı kentin sınırlarının dışında kalan banliyö ve uydu kentlerin bulunduğu beşinci bölge gelmektedir. Burgess, tek merkez etrafında çevrelenmiş olan bu dairelerin de, kendi içlerinde ekonomik ve kültürel bölümlere

ayrıldığı ve bütün bu bölünüşlerin şehre, belirli bir şekil verdiğini ileri sürmüştür. Burgess'e göre daha içeride olan her bölge, kendisinden bir sonraki bölgeyi işgal (succession) etme eğilimindedir. Burgess kentin büyümesinin bu yönünü, bitki ekolojisindeki süreçlere benzetmekte ve işgal kavramını da ekolojiden ödünç almaktadır (Burgess,1923: 50).

Burgess'in modelinin bugünün kentlerinin büyümesini açıklayamayacağı çok açıktır. Esasen Burgess'in kendisi de ne Chicago'nun ne de herhangi bir başka kentin bu ideal şemaya mükemmel bir şekilde uymayacağını ekleme ihtiyacı hissetmiş, tarihsel ve coğrafi faktörlerin önemine dikkat çekmiştir (1923: 51-52). Ancak yine de Burgess'in modeli suçluluk bölgelerine yönelik araştırmaların önünü açmış ve özellikle 1920'li ve 1930'lu yıllarda ABD'de bu konuda yapılan pek çok araştırmaya model oluşturmuştur.

Chicago Okulu sosyologlarından Louis Wirth ise, kent sosyolojisine özellikle kentlilik (urbanism) kavramı ile katkıda bulunmuş, kentli olmanın sosyo-psikolojik özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Wirth coğrafyacıların, ekonomistlerin, tarihçilerin ve siyaset bilimcilerinin kenti tanımlamaya çalıştıklarını, oysa kente yönelik sosyolojik bir yaklaşımın, kentin özgül bir insan topluluğu olarak kendine özgü karakteristiklerine vurgu yaparak diğer yaklaşımları bütünleştirici olması gerektiğini ifade etmiştir. Böyle bir tanım için büyüklüğün, nüfus yoğunluğunun, sakinlerin mesleklerinin, belirli kurum ve politik örgütlenmelerin varlığının tek başına yeterli olmadığını düşünür ve bu unsurları tek başına belirleyici kabul eden yaklaşımları eleştirir. Bu eleştiriler sonucunda şöyle bir tanıma ulaşır: "Sosyolojik açıdan kent, göreceli olarak büyük, yoğun ve toplumsal olarak heterojen bireylerin sürekli yerleşim yeri olarak tanımlanabilir." (Wirth, 1938: 112-116).

Kentliliği "bir yaşam biçimi" olarak gören Wirth kentlerde çok sayıda insanın birbirine yakın mesafede ikamet etmelerine karşın insanların kişisel olarak birbirlerini tanımadan yaşadıklarına işaret eder. Tipik olarak fiziksel bağlar yakın, fakat sosyal bağlar uzaktır. "Uzak, soğuk ve bezgin görünüm" başkalarının beklentileri karşısında bireyi koruyucu bir kalkandır (Wirth,1938: 12). Sosyolojide kentlerin birey, aile ve cemaat yaşamını belirlemesi ve değiştirmesi üzerine öne çıkan ve Wirth'in "Urbanism as a way of life" (Wirth,1938) eserinden yola çıkılarak ortaya atılan yaklaşımda kentin ilişkilerinin gittikçe daha fazla resmi, parçalanmış, ikincil ilişkilere dayandığı ve dayanacağı; ailenin zayıflayacağı, akrabalığın ve komşuluğun kaybolacağı, ticari ilişkilerin ve kitle kültürünün insan hayatının bütününü kapsayacağı iddiası hakimdir (Glazer,1984; Flanagan,1993). Wirth'e göre kentlerde toplumsal yaşamının yoğunluğu farklı özelliklere sahip mahallelerin oluşumuna ortam hazırlar ve bunların bazıları küçük toplulukların özelliklerini koruyabilmelerini sağlar. Örneğin, göç alanlarında aileler arasında geleneksel

türde bağlantılar bulunur. Birçok insan, diğerlerinin çoğunu kişisel düzeyde tanır. Ancak, bu tür bölgeler kent yaşamının daha geniş kalıpları içine çekildiğinde, bu özelliklerini sürdürebilme imkânı gittikçe azalır (Giddens, 2000: 507).

Wirth hem genel olarak kentin, hem de Amerika'daki kentlerin nüfusunu kendi kendilerine üretmediklerine, yani göç olgusuna dikkat çeker. Park'ın görüşüne benzer biçimde o da farklı halk ve kültürlerle beslenen bu göçün, bireysel farklılığa yalnızca tolerans geliştirmekle kalmayıp, aynı zamanda onu ödüllendiren bir ortam oluşturduğunu düşünür (Wirth, 1938: 118). Wirth, tanımında belirttiği üç niteliliği yani büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojenliği tek tek analiz eder:

1) Nüfusun büyüklüğü: Kentin, çok sayıda fertlerden meydana gelmiş büyük bir topluluk olması, fertler arasındaki ilişkileri geniş ölçüde etkilemiştir. Fertlerin sayısı arttıkça, fertler arasındaki farklılaşma da artmış, ırka, ekonomik ve sosyal statüye, zevklere ve değerlere vs. göre birbirinden ayrılmış olan gruplar ortaya çıkmıştır. Akrabalık, komşuluk ve kuşaklar boyunca birlikte yaşamadan kaynaklanan duygular, nüfusu çok farklı kökenlerden gelen bireylerden oluşan kent ortamında zayıflamakta hatta yok olmaktadır. Böylece birey bir yandan samimi grupların kişisel ve duygusal kontrolünden özgürleşirken, öte yandan kendiliğindenliği, ahlaki değerleri ve katılım duygusunu kaybetmektedir. Bu durum Durkheim'in teknolojik bir toplumdaki çeşitli sosyal çözülme formlarını açıklamak için kullandığı anomi durumudur.

2) Yoğunluk: Wirth, Darwin ve Durkheim'in görüşlerine atıfla, bir alan sabit tutulduğunda, insanların sayısındaki artışın, farklılaşmayı ve uzmanlaşmayı üreteceğini ileri sürer. Çünkü ancak bu yolla alan/kent, artan üye sayısını destekleyebilir. Bu durum sosyal yapının karmaşıklığını ve nüfus yoğunluğunun artmasını ve beraberinde farklılaşma ve ihtisaslaşmayı getirmiştir. Böylece farklı bölgelere yerleşen farklı sosyo-ekonomik sınıflar ortaya çıkmıştır. Wirth bu noktada Simmel'in görüşünü temel alarak, böylesine yoğun bir ortamda fiziksel temaslarımızın yakın, ama sosyal temaslarımızın mesafeli olacağını belirtir. Hiçbir duygusal bağa sahip olmayan bireylerin yakın bir şekilde birlikte yaşaması ve çalışması, bir rekabet ve karşılıklı sömürü ve yalnızlık duygusu yaratır (Wirth, 1938: 122-123).

3) Heterojenlik: kentin parçalı ve tabakalı bir sosyal yapıya sahip olması, fertlerin çeşitli sosyal ve kültürel gruplara, iş, meslek, eğlence, fikir ve sosyal yardım gruplarına aynı zamanda katılması gibi bir sonuç doğurmuştur. Fert artık bütün şahsiyetiyle, aile veya köy cemaati gibi bir tek gruba ait olmaktan çıkmıştır. Farklı gruplara katılmak zorunluluğu fertte, parçalı bir şahsiyet yapısının gelişmesine sebep olmuştur. Yanı sıra iş bölümünün ve kitlesel üretimin tam manasıyla gerçekleştirilmesi süreçlerin ve ürünlerin standardizasyonunu gerektirir.

Böyle bir üretim sisteminde birey kentin sosyal, politik ve ekonomik yaşamına katılmak istiyorsa, bireyselliğinin bir kısmını kent toplumunun taleplerine feda etmeli ve kendini kitle hareketlerine bırakmalıdır (Wirth, 1938: 123-125).

Wirth'in düşünceleri haklı bir şekilde geniş bir geçerliliğe sahiptir. Günümüz kentlerinde günlük temasların kişisel olmayışı inkâr edilemez ve bu, genelde çağdaş toplumlardaki toplum yaşamı için de geçerlidir. Ancak Wirth'in düşünceleri bariz sınırlılıklara da sahiptir. Wirth'in kuramı Amerikan kentlerine ilişkin gözlemlere dayanmasına karşın her yerdeki kentliliğe genellenmektedir. Oysa kentlilik her zaman ve her yerde aynı değildir. Ayrıca Wirth, günümüz kentlerindeki ilişkilerin çok fazla yüzeysel olması ve kişisel olmaması özelliğini de abartmaktadır. Nitekim yakın arkadaşlık veya akrabalık bağlarını içeren topluluklar çağcıl kent toplumlarında onun tahmin ettiğinden daha süreklidir (Giddens, 2000: 507). Ayrıca Wirth, kentsel mekânı ve kentli insanı patolojik bir olgu olarak görmesine rağmen, bu durumdan kurtulmak için önerilerde de bulunmaz.

Chigago Okulu'na Yöneltilen Eleştiriler

Chicago Okulu'nun kent sosyolojisindeki öncü rolü genelde tartışılmaz. Bugün bile okulun kente dair düşüncelerinin, kent sosyolojisi alanındaki çalışmalarda son derece büyük bir öneme sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Ne var ki 1950'li yıllarda kent sosyolojisi, Chicago Okulu'nun argümanlarını sorgulayan, mevcut toplumsal yapı ile örtüşüp örtüşmediğini test eden ve çoğunlukla da onların iddialarını çürütecek nitelikte olan alan araştırmalarının ortaya çıkışına tanıklık etmiştir. Elbette ki bu çalışmaların tamamına burada yer vermemiz imkan dahilinde değildir. Ancak Chicago Okulu'nun argümanlarına getirilen eleştiriler arasında kent sosyolojisi açısından önemli olan isimlere yer verilecektir.

Bu isimlerden biri olan H. J. Gans'ın, "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life" başlıklı makalesi, Chicago Okulu'nun çalışmalarının vardığı sonucun özeti olarak kabul edeceğimiz Wirth'in yukarıda tartışılan makalesinin eleştirisi niteliğindedir. Gans, Wirth'in makalesinin yayınlandığı 1938 yılından beri, banliyölerin oluşumu ve endüstrinin merkezsizleşmesi (*decentralization*) gibi önemli değişikliklerin olduğuna dikkat çeker. Ama Wirth'in düşüncelerini sorgulamayı gerektiren şey bunlar değildir. Gans'a göre, başlığına ve niyetine rağmen Wirth'in makalesi kenti değil, kentsel-endüstriyel toplumu ele almaktadır. Wirth kenti kırsal alan ile değil, kırsal toplumla (*folk society*), yani endüstriyel toplumu pre-endüstriyel toplumla karşılaştırmıştır. Bu ona, kentlilik kuramına kırsal toplumda bulunmayan ve tamamen kentsel sayılamayacak modern kurumları dahil etme imkanı sağlamıştır. Wirth'in kentliyi atomize olmuş, gayri şahsileşmiş ve

kitle hareketlerinin etkisinde kalan biri olarak kavramsallaştırması, kuramının kitle toplumu kuramı üzerine kurulu olduğunu ortaya koyar. Wirth'in kuramı artık bütün toplumun kentsel olduğunu öne sürdüğü için, modern toplumda var olan diğer yerleşmelerdeki yaşama biçimleriyle, kentsel yaşama biçimi arasında bir ayrım da yapmaz. Gans'a göre artık sosyolojinin görevi güncel yerleşme biçimleri arasındaki farklılıkların ve benzerliklerin analizi olmalıdır (Gans, 1962).

Bu bağlamda Gans, "The Urban Villages" kitabında Wirth'in düşüncelerinin aksi yönde görüşler ileri sürmüştür. Gans'a göre, hem uydu kentlerde hem de kent merkezinde hala küçük köyler yaşamaktadır. Akrabalık, aile, birincil ilişkiler hayatın en önemli yanları olduğu gibi, onlara ilişkin değerler, ticari hayatın öne sürdüğü değerleri de kendilerine uydurmaya çalışırlar. Bu yaklaşıma göre kent, birçok köyün bir araya gelmesinden oluşur. Gans'ın "kent köylüleri" adını verdiği gruplara benzer gruplar günümüz kentlerinde oldukça fazladır ve yakın akrabalık ve kişisel bağları içeren komşuluklar sıklıkla kent yaşamı tarafından aktif olarak yeniden oluşmaktadır. Ayrıca bunlar sadece belirli bir dönem o kentte yaşamını sürdürmüş, daha önceden varolan bir yaşam biçiminin kalıntıları da değildirler. (Gans, 1962: 52). Gans'ın makalesi bu görevi modern kentlerde iç kent (*inner city*), dış kent (*outer city*) ile banliyö yaşam biçimleri arasındaki karşılaştırmayla sınırlandırarak yerine getirmeye çalışmaktadır. İç kentten, genel olarak merkezi iş bölgesinin etrafını çevreleyen, bohemlerin, öğrencilerin, bekârların, yoksulların ve etnik azınlıkların yerleşik olduğu geçici yerleşim alanlarını ve çöküntü bölgelerini (*slum*), dış kentten işçi sınıfından ve orta sınıftan ailelerin yerleşik olduğu istikrarlı konut alanlarını, banliyöden ise dış kentten çok farklı olmamakla birlikte daha düşük yoğunlukta ve kentin daha uzağında olan bölgeleri kastettiğini belirtmektedir. Ona göre Wirth'in analizi ancak iç şehir sakinleri için kısmen uygun düşmektedir. Banliyölerde yaşayanlar için yarı-birincil diye adlandırdığı ilişkiler geçerlidir (Gans, 1962: 98-110). Ayrıca Gans, sanayi toplumu sonrasında başlayarak süregelen kültürel ve toplumsal dönüşümün bir göstergesi olarak kültürel yapının adeta kâr amacı taşıyan bir sanayi olduğu ve bunu sağlayabilmek için geniş halk kitlelerini kendine çekebilecek homojen ve standart sunumlar kullanılması gerektiğine yer vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, kitle kültürü de, muayyen bir seviyede billurlaşmış olan insani istekler toplamına verilmiş toplumsal bir karşılıktır. İşte böyle bir etkileşim içinde ortaya çıkan kitle kültürü veya yaygın kullanımı ile popüler kültür olgusunun, toplumsal hayatın diğer alanlarında yürürlükte olan diğer insanca etkinliklerden bağımsız olamayacağı görülecektir (Gans, 2005: 44-50).

Gans sonrası yapılan birçok çalışma kentlerde oluşan cemaatleşmeyi, kurulan örüntüleri vurgulamaya çalışmıştır. Kentte, çeşitli nedenlerle örneğin

göçün tekil yapılmayıp, zincir şeklinde olmasından dolayı (Tilly&Brown, 1974; Mac Donald,1974) veya sosyal statü, ekonomik güç ve teknolojik imkan artışıyla (Fischer, 1977; Reiss,1974) ya da kentte ortak değerlerin oluşması ile (Koenigsberg, 1968) bireyin yalnızlaşmadığı, bunun tersine bir cemaat yaşamını sürdürdüğü görüşü ileri sürülmüştür.

Chicago Okulu'nun argümanlarını sorgulayan bir diğer isim Suttles, Chicago Okulu'nun yirminci yüzyılın başlarından itibaren, bir yanda sanayi ve finans sermayesine, diğer yanda işgücü piyasasına bağlı olarak büyük kentlerde insanlar arası ilişkiler gittikçe daha resmi, daha yüzeysel ve geçici bir hal aldığı iddiasını, keskin sosyal parçalanmayı ve seçkinciliği (Suttles, 1973) hızlandırdığı için eleştirir. Oysa kopuk ve kısa birçok ilişkinin varlığı, ilişkinin azlığı veya önemsizliği anlamına gelmemektedir. Tam tersine zayıf bağlar, bireyi, çok geniş bir alanda çok fazla insana bağlayarak bireyin bilgi sahibi olma ve kaynaklara ulaşma imkanını arttırabilir. Diğer yandan sıcak, uzun soluklu, samimi ve yakın ilişkilerden oluşan akrabalık ve dostluklar, hem bireyin deneyimini hem de bilgi akışını kısıtlayabilir. Bütün bu tartışmalar, kentlerde oluşan yerleşim merkezlerinin herhangi bir planlama veya suni bir inisiyatifle değil, fakat birçok bireyin sosyal, ekonomik, ahlaki ve siyasi tercihlerini kullanarak ortaya çıkardığı oluşumlarla ilgilidir.

Suttles, kentlerdeki bu yeni oluşumları analiz etmek için yeni kavramlara ihtiyaç duymuştur. Bu kavramlardan en önemlisi veya yeni kent ilişkilerini en iyi tanımlayan, belki de "aşinalık grubu"dur. Kentte, aynı sokakta, apartmanda, hatta aynı mahallede oturanlar, otobüs duraklarından, alışveriş mekânlarından, çocukların oyun bahçelerinden, asansörden birbirlerine karşı bir aşinalık geliştirirler. Bu "aşinalık grubu", aynı semtte oturma ve aynı çıkarları paylaşma temelinde oluşur. İlişkilerin gelişme temelini de bu aşinalık oluşturur. (Suttles, 1973: 71).

Suttles, iddiasına temel oluşturması için Chicago'daki çöküntü bölgelerinden birisi olan "Addams Area"da gerçekleştirmiş olduğu alan araştırmasına dayanarak, bu bölge de ne sosyal çözüme, ne de değerlerin reddedilmesinin söz konusu olmadığını belirtmektedir. Ona göre bu bölge, kendi standartlarına göre örgütlenmiş ve kendine özgü normlar üretmiştir. Suttles, Addams Bölgesi'nin etnisite, cinsiyet ve yaş parçalarına (*segment*) göre bölünlenmiş toplumsal yapısını "düzenli parçalanma" (*ordered segmentation*) olarak adlandırmaktadır. Burada düzen, söz konusu parçaların bir kaos yaratmaması ve parçaların gerek kendi içlerindeki gerekse birbirleriyle ilişkilerini düzenleyen norm, beklenti ve taleplerin varlığına işaret etmektedir (1968: 60).

Bu çalışmalar Chicago Okulu'nun kent sosyolojindeki hakim konumlarını sarsmış olsa da, yeni bir paradigma sunma noktasında zayıf kalmışlardır. Bunu

başaranlar aşağıda incelenecek olan başta Manuel Castells ve David Harvey olmak üzere Marksist sosyologlar olmuştur.

Marksist Çözümleme

1960'lı yılların ikinci yarısındaki politik hareketlilik (işçi eylemleri, savaş karşıtı hareket, gençlik muhalefeti, vs.) sosyolojide de karşılığını bulmuştur. Marksizme yönelik ilgi, bu alanda daha önce de belirli bir birikimi olan Avrupa'da yeni bir ivme kazanırken, ABD'nin akademik çevrelerinde Marksizm adeta yeniden keşfedilmiş ve bu sürecin bir parçası olarak kentsel mekan üzerindeki politik mücadelelerin de yoğunlaşmasına paralel biçimde kent sosyolojisinde yeni tartışmalar ve radikal yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Söz konusu tartışma ve yaklaşımlar noktasında 1960'lı ve 70'li yılların Avrupa ve ABD kentlerinin toplumsal yapılarının ve sorunlarının analizine katkı sağlayan Manuel Castells, David Harvey ve R. E. Pahl'in görüşleri dikkate değerdir.

Kentleşme ile ilgili 1960'larda ortaya çıkan yaklaşımlarda kentleşmenin neden olduğu farklılaştırma ve ayrışmaya ilişkin tartışmalarda önemli bir yere sahip olan Manuel Castells, toplumun mekansal biçimi, gelişimi, mekanizmaları gibi konular üzerinde durmuştur. Ona göre kentleri anlamamanın yolu mekânsal biçimlerinin nasıl oluştuğunu ve dönüştüklerini kavramaktan geçmektedir. Kent ve mahallelerin mimari özellikleri ve planları, farklı sosyal gruplar arasındaki çatışma ve mücadeleleri yansıtır. Örneğin gökdelenler, kâr elde etme amacıyla yapılabildiği gibi teknoloji ve güven aracılığıyla kent üzerinde paranın gücünü sembolize ederler. Dahası bu dev binalar, kapitalizmin yükselme döneminin katedralleridir (Castells, 1983: 103).

Manuel Castells, kentselin, ya ideolojik, ya siyasal-hukuksal ya da ekonomik bir birim olarak analiz edilebileceğini düşünmektedir (1977: 235). Kent ve ekolojinin sorunlarının, hakim sınıfların ideolojik kategorileri ve modelleri tarafından çarpıtıldığını iddia etmektedir. Bu ideolojik yaklaşım şu şekilde akıl yürütür: teknolojik ilerleme, kentsel yoğunlaşma, toplumsal düzensizlik; daha fazla teknolojik ilerleme, yapay ortamın doğal ortam üzerinde egemenlik kurması ve insan doğasının bozulması. Castells'e göre kentsel sorunlar ve çelişkilerin teknolojik ve doğal bir süreçte oluştuğunun iddia edilmesi; sınıfların kişiler gibi yalnızca doğa ile ilişkileri bağlamında ele alınması ve böylelikle de sorunların tarihsel yapısal kökenlerinin anlaşılmasız hale getirilmesi; bütün bunların sonucunda da kentsel sorun ve çelişkilerin siyasi değil teknik sorunlar olarak görülmesi, yani siyasetin yerine planlamanın önerilmesi olacaktır (1997: 16-17).

Castells bu eleştirileri özellikle Chicago Okulu'na yöneltmektedir. Daha önce incelemiş olduğumuz eleştiriler, Chicago Okulu'nun çeşitli varsayımlarının ampirik araştırmalarla yanlışlanmasına dayanırken, Castells söz konusu varsayımların arkasında yatan ideolojik etkenlere ve bu varsayımların politik sonuçlarına dikkat

çekerek eleştiriyi daha ileri bir düzeye taşımaktadır. Castells, kentin gelişmiş kapitalizmde ve özellikle de metropoliten bölgelerde gittikçe artan bir şekilde ekonomi tarafından belirlendiğini söyler (1977: 235). Öyleyse kent bir ekonomik birim olarak mı analiz edilmelidir sorusuna Castells, olumlu cevap verir ama bu analizin emek sürecinin tümüne mi ya da bir kısmına mı dayanacağını belirlenmesi ve böyle bir seçim yapıldığında bunun nedenlerinin açıklanması gerektiğini de belirtir. Ekonomik sürecin iki temel unsuru olan üretim araçları ve emek gücünden birincisine yönelik bir araştırma bizi, bölgesel problem diye adlandırılan üretimin farklı teknolojik unsurlarının doğal ve üretici kaynaklar ile sermaye hareketleri hesaba katılarak düzenlenmesi probleminde götürecektir. Oysa Castells'e göre kentsel, emek gücünün üretim sürecine doğrudan uygulanması dışındaki süreçleri ima etmektedir. Dolayısıyla kentsel mekan, hem bir iş piyasası hem de gündelik yaşam tarafından sınırlandırılmış emek gücünün mekanı haline gelir. Emek gücünün yeniden üretimi sürecinin bir bileşeni olarak kentsel ve böyle bir sürecin eklenmiş birimlerini yansıtmının bir aracı olarak kentsel mekan kavramlarının, kentle ilgili sorunlara kuramsal bir biçimde yaklaşmamızı sağlayacak kavramlar olduğunu düşünmektedir. Kısacası ileri kapitalist toplumlarda mekanı yapılandıran sürecin emek gücünün yeniden üretimi olduğunu önermektedir (1977: 235-237). Bu çerçevede, yapısalcı Marksist yaklaşıma uygun olarak kentsel sistem analizini emek gücünün yeniden üretimi temelinde yapar: "Kentsel sistemle, emek gücünün yeniden üretiminin mekansal bir biriminin içerisinde, sosyal yapının parçalarının spesifik eklenmesini kastediyorum" (1977: 237) diyen Castells'e göre, kent sorunu, toplumsal grupların tümünün gündelik yaşamının temelinde yer alan ortak tüketim araçlarının (konut, eğitim, sağlık, ulaşım vs.) örgütlenmesi ile ilişkilidir. Bu durum, gelişmiş kapitalizmde sermayenin ve üretim araçlarının yoğunlaşmasının bir sonucu olarak tüketimin gittikçe toplumsallaşması ile tüketim araçlarının üretimi ve dağıtımı arasındaki çelişkiyi ifade etmektedir (1997: 14). Sermayenin yoğunlaşması, merkezileşmesi ve azalan kâr oranlarına karşı sürekli mücadelesi, işçi hareketlerinin pazarlık gücü ve devletin ekonomiye müdahaleleri, gelişmiş kapitalizmde kolektif tüketimin stratejik bir rol oynamasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca teknolojik gelişme de sistemin tüketim taleplerini karşılayabilme kapasitesini artırmıştır (1997: 29-30). Başka bir ifadeyle, kolektif tüketim temelinde gelişmiş kapitalist toplumlarda toplumsal eşitsizlikler yeni görünümde ortaya çıkmaktadır. Castells'e göre bu eşitsizlikler temel olarak barınma, iletişim ve ulaşım alanlarındaki eşitsizliklerdir. (1997: 35-36).

Bu anlamda Castells, kolektif tüketim alanında ortaya çıkan sorunları ve eşitsizlikleri analiz ederek, kent sorununu kültüralist yaklaşımlardan çok daha somut bir temele oturtmuş ve bu sorunların arkasında yatan mekanizmanın aydınlatılmasına katkıda bulunmuştur. Ancak kolektif tüketime verdiği önem, onu üretim, toprak rantı, kent arazisinin kendine özgü nitelikleri gibi kentin Marksist bir analizinde bulunması gereken alanlardan göreceli olarak uzak tutmuştur. Bu

bakımdan aşağıda inceleyeceğimiz David Harvey'in görüşleri, Castells'e kıyasla daha kuşatıcıdır.

Aslen bir coğrafyacı olan David Harvey'e göre, "Kent kuşkusuz karmaşık bir şeydir. Onunla uğraşırken karşılaştığımız zorlukların bir kısmı onun kendine özgü karmaşıklığına bağlıdır. Dolayısıyla kent, disiplinlerin bugünkü yapısıyla kavramsallaştırılamaz." Buna rağmen kent hakkında, bırakın kuramsallaştırmayı, düşünmeyi sağlayacak disiplinlerarası bir çerçeve oluşması yolunda bir işaret dahi görülmemektedir. Sosyologlar, iktisatçılar, coğrafyacılar, mimarlar, kent planlamacıları ve benzerleri kendi kapalı dünyalarında yaşayıp yalnız yollar çizmektedirler. Her disiplin kendi kuram ve önermelerini deneyeceği bir laboratuvar olarak kullanmış, yine de hiç biri kentin kendisi hakkında ortaya kuram ve önermeler atmamıştır. Bu, eğer kent adını verdiğimiz karmaşıklığı anlamak istiyorsak aşmamız gereken birinci sorundur (2003: 27).

Bu bağlamda Harvey, Chicago Okulu sosyologlarını ekonomiyi ve ekonomik düşüncelerden türeyen toplumsal ve ekonomik ilişkileri göz ardı etmekle eleştirir. Konuyu tümüyle çözümleyemediklerini iddia eder ve Chicago Okulu'nun konuya ikinci derecede önem verdiğini düşünür. Ona göre Engels'in Chicago Okulu sosyologlarından 80 yıl önce Manchester hakkında yazdıkları, sınıf farklılıklarını göz önüne aldığı için daha açıklayıcıdır. Harvey, Engels'in ekonomik ve toplumsal gerçeklikle daha uyumlu olduğunu düşündüğü yaklaşımını, Chicago Okulu'nun kültüralist yaklaşımının karşısına koyar ve kendi zamanına kadarki coğrafyacıların çoğunluğunun gerçekçi bulmadığı birinci yaklaşımı tercih etmiş olmasını eleştirir (2003: 124-127). Ona göre mevcut analitik yapıların derinlemesine bir eleştirisiyle toplumsal coğrafi düşünce için yeni bir paradigma inşa edilmelidir (2003: 136). Harvey'in bu yeni toplumsal coğrafya paradigmasını inşa etmek için kullanacağı düşünce sistemi Marksizm olacaktır. Nitekim Harvey'e göre kentler toplumsal artığın coğrafi yoğunlaşması temelinde gelişirler. Kentsellik ile iktisadi bütünleştirme tarzı arasındaki ilişki toplumsal artık kavramının altında yatar. İktisadi bütünleştirme tarzı böyle bir toplumsal artığın üretimini ve coğrafi yoğunlaşmasını sağlayabilecek özellikte olmalıdır (2003: 198).

Bu anlamda Harvey, kenti sermaye birikim süreçleri çerçevesinde irdelemekte ve sermaye birikimi mantığına ve bundan kaynaklanan sorunlara odaklanmaktadır. Kapitalizmin yapısal bir özelliği olan aşırı birikim krizi, sermayeyi özellikle ekonomik kriz dönemlerinde birinci çevrimden (üretim alanından) kentsel yatırımlar ve arsa spekülasyonunu da kapsayan ikinci çevrim (yeniden üretim veya rant) alanına yönlendirdiğinden, kentin sermayenin yeniden üretimi gibi bir işlevi bulunmaktadır. Sermayenin yeniden üretimi işlevi görünürken, kentin kendisi de sahip olduğu alt yapı ve üst yapı biçimiyle bir sermaye birikimi haline gelmektedir (Şengül, 2001: 13; Doğan, 2001: 31).

Son kertede gerek Castells, gerekse Harvey kente kapitalist birikim süreçlerinden özerk bir yapı ve özgünlük atfedilmesini hatalı bulmaktadırlar. Kentin ancak kapitalist birikim süreçlerinin analizi ile anlaşılabilirliğini, bunun tersi

bir yaklaşımın (örneğin Chicago Okulu'nun yaklaşımı) mekanı fetişleştirmek, mekana toplumsal ilişkilerden bağımsız bir güç atfetmek anlamına geleceğini düşünmektedirler. Harvey ve Castells'in çalışmaları ağırlıklı olarak gelişmiş Batı ülkelerinin kentsel süreçlerinin analizine yöneliktir. Bu nedenle kapitalist üretim sistemi-kent ilişkisini az gelişmişlik ve küreselleşme olguları ile ilişkililiği içerisinde değerlendirmek yerinde olacaktır.

R. E. Pahl da Chicago Okulu'nun eleştirisi için Wirth'in makalesini hedefine yerleştirmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda yapılan kentsel araştırmaların, kentlerin merkezi bölgelerinin Wirth'in betimlediğinden çok daha farklı olduğunu gösterdiğini belirtmektedir. Pahl'a göre bu çalışmalar, kent merkezlerinde akrabalık ilişkilerinin ve tanıdık yüzlerle kurulan birincil temasların hakim olduğu "kent içi köyler" bulunduğunu göstermektedir (Pahl, 1968: 267). Pahl konuyu kenti devlet-merkezli çerçeveden değerlendiren bir yaklaşıma sahiptir. Bilindiği üzere 1980'ler dünyada özellikle de gelişmiş ülkelerde çok belirgin bir kentsel dönüşümün başlangıcı olmuştur. Genel olarak küreselleşme olarak tanımlanan bu süreç, kentlerde ekonomik, sosyo-kültürel, mekansal ve politik değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bu süreçte başta ekonomideki olmak üzere toplumsal değişimler, gelir dağılımı ve mesleki yapıda bir sosyal kutuplaşmaya yol açmış ve bu kutuplaşmada üstte yüksek gelirli, profesyonel ve idari işlerle meşgul olanlar yer alırken altta düşük gelirli, günlük, enformel, geçici ve yarı zamanlı işlerde çalışanlar yer almıştır. Bunun yanı sıra çalışan nüfusun kompozisyonunda ve yapısındaki değişimle birlikte aile yapısındaki değişim ve bozulma, toplumda farklı grupların yer aldığı parçalanmış bir yapı oluşturmuştur (Pahl, 1988: 247-267).

Pahl, kent içi mekansal ayrışma konusunda da Chicago Okulu'nun geliştirdiği eş merkezli çemberler ve sektör modellerinden bu yana, bölünmüş kent olgusu üzerinde kamu müdahalelerinin önemli bir rol oynadığını iddia etmektedir. Buna göre Pahl, kenti bir kaynak tahsis sistemi olarak tanımlamakta ve kaynakların tahsislerine karar vermekle sorumlu yerel yöneticilerin bunu kendi amaçlarına göre yönlendirebileceğini öne sürmektedir. Ona göre, yerel yöneticiler özerk değildirler ve hem piyasanın işleyişi hem merkezi yönetim hem de yerel halk tarafından kısıtlanmaktadır. Yerel yöneticiler, bir yandan, toplumsal ihtiyaçlar ile sermayenin kârlılığı arasındaki çelişkili baskıya ve diğer yandan yerel halkın ve merkezi yönetimin birbirinden farklı ve çelişkili taleplerine aracılık etme rolünü yüklenmektedir (Pahl, 1977: 55).

Kentsel Yaşam Üzerine Yeni Kaygılar ve Yaklaşımlar

20. yüzyılın başlarında, geleneksel toplumsal ilişkilerin modern kentlerde çözülmeye başladığı gözlemlenmektedir. 20. yüzyılın ortalarından itibaren ise kentsel yaşamda yeni birincil ilişkilerin ve yeni topluluk biçimlerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Toplumun bütüncül olarak kentileşmesi, klasik sosyolojide farklı zamanların ve farklı mekânların toplumsallık biçimi olarak kavramlaştırılan

“toplum” ve “topluluk” kavramlarının iç içe geçmesine ortam hazırlamıştır. Böylece Simmel ve Wirth gibi klasik sosyologların topluluk kaybı ve anonimleşme eleştirilerinin aşırı beklentiler içerdiği ortaya çıkmıştır. Kentsel yaşamda yeni toplulukların ortaya çıkışı, sosyolojide “kamusal alanın çöküşü” (Sennett) kaygısına neden olmuştur. 20. yüzyılın sonlarında ise “gayri şahsileşme” ve “topluluklaşma” kentselliğin farklı ihtiyaçlarına cevap veren bir arada bulunması mümkün toplumsal yapılar (Bauman) olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Günümüz kentleri, gayri şahsi (anonim) ilişkilerin ve yabancıların etik mekânı olduğu kadar, bunlardan uzak duranların topluluk arayışlarına cevap veren bir ahlaki (moral) mekânı olarak da görülmektedir. Bu başlık altında klasik sosyolojinin kullanmış olduğu kır-kent, topluluk-toplum gibi kavramları kendilerine yüklenen düalist anlamlardan kurtararak günümüz koşullarına uygun biçimde yeniden tanımlamaya olan ihtiyaca bir cevap niteliği taşıyan yaklaşımlardan Sennett ve Bauman’ın yaklaşımlarını kısaca ele alacağız.

Kentsel yaşamı toplumsal bütünlük çerçevesinde çözümlen sosyologlardan biri olan Richard Sennett’e göre kentin en önemli özelliği, kişisel farklılıkları gizlemeden ve kişisel değerleri başkasına dayatmadan başkalarıyla ilişki kurma fırsatı veren bir kamusal alan olmasıdır. Sennett’in basit ve mütevazı tanımına göre kent, “muhtemelen yabancıların bir araya geldikleri, insani bir yerleşim yeridir” (2002: 62). Kentin temel unsurları ise geniş bir yerleşim alanı, farklılaşmış yoğun bir nüfus; bu nüfusun birbiriyle ilişkisini sağlayan ekonomik piyasa ve mübadeledir. Sennett, kent tasarımının sosyal yaşam üzerine etkilerini incelediği Gözün Vicdanı adlı eserinde, modern kültürün en önemli sorunlarından birinin “iç” ve “dış” arasındaki ayırım ve uyumsuzluk olduğunu belirtir. Ayırım, öznel yaşantı ile sosyal yaşantı arasında, benlik ile kent arasındadır. Bu ayırım, “açılma korkusu”ndan kaynaklanmaktadır (Sennett, 1999: 14-15). Kentte insan ilişkileri, alışveriş ve turizm etkinliklerine indirgenerek, kent anlamsızlaştırılmış ve kimliksizleştirilmiştir. Bu nedenle, kentli insan temkinli olmakta ve açılmaktan korkmaktadır. Sennett’e göre, modern kültürün sorunu, kamusal mekânların nasıl düzenleneceği, kişiliksizliğin ve kimliksizliğin nasıl giderileceği; kentsel mekânın gerçekliğinin yeniden insan yaşantısının bir boyutu haline nasıl getirileceğidir. Kentsel mekânının “salt hareketin bir işlevi” haline gelmesi, beraberinde mekân içindeki hassasiyetini yitirmiş olan beden, parçalı ve süreksiz kent coğrafyası içine yerleştirilmiş hedeflere doğru pasif biçimde hareket etmesine sebep olur (Sennett, 2008: 13). Sennett, Kamusal İnsanın Çöküşü (2002) adlı eserinde kentsel toplumda insan ilişkilerini daha kapsamlı olarak çözümler. Kitabın temel tezine göre, modern batılı kentlerde kamusal alan canlılığını kaybetmiş, narsis bir kişilik gelişmiş ve kentlerin topluluklara parçalanması sonucunda mahrem bir toplum ortaya çıkmıştır. Simmel de olduğu gibi Sennett’e göre de, yabancı, kentte

bir sorun olarak görülmemelidir. Yabancı, kentin olmazsa olmaz parçasıdır. Yabancı'nın iki anlamı vardır. O kimin kente ait olup olmadığına karar verenlerin bakış açısından bir dışarıklı olabilir ya da nereye ait olduğuna tam olarak karar verilemeyen bir meçhul olabilir. Yabancı, kent sakinleri tarafından bir tehdit olarak algılanır (2002: 75-79). Yabancılarla kurulan ilişki biçimsel, yüzeysel ve sahtedir. Kentlerin kamusal alanları kent sakinleriyle dışarılıkların karşılaştığı yerlerdir. Kamusal alan, aile ve arkadaşlık ortamının dışında ve onlardan çok farklı bir toplumsal yaşam bölgesidir. Kamusal yaşamın merkezi büyük kentlerdir. Buna göre farklılaşmış kentin insanı, her yere girip çıkan ve her yerde rahat davranabilen kozmopolit insandır (2002: 33-34). Ona göre günümüzün miti, toplumdaki kötülüklerin tümünün gayri şahsiliğe, yabancılaşmaya ve soğukluğa ilişkin kötülükler olarak anlaşılabilceğini varsayar. Gayri şahsilik, yabancılaşma ve soğukluk kavramlarının bir arada kullanılması mahremiyet ideolojisini doğurur. Mahremiyet ideolojisi, tanrısız modern toplumların insancıl değerlerini üretir (2002: 334-385).

Sennett'e göre yakın zamanlara kadar topluluk ile kent bir arada algılanırken, günümüz kent planlamacıları topluluğu kente karşı algılamaya başlamışlardır. Bu yönelim, her insanın birbirinin yabancı olduğu kalabalıkları tehdit olarak algılamının sonucudur. Bu yabancılığı yenmenin çözümünün, insani deneyim ölçeğinin mahremleştirilmesinde ve meskûn bölgenin kutsallaştırılmasında görülmesi, sağlıksız bir çözümdür. Çağdaş toplumda "ölü kamusal yaşam ve sapkın komünal yaşam bir tür anomalidir" (2002: 377-400). Çağdaş dünyada kent içi yerel topluluklar olarak gettonun yüceltilmesi olgusu Sennett'e göre, bir tür çocukluk döneminde kalmadır. Yabancılarla karşılaşmakla elde edilmesi mümkün olan olgunlaşmanın ve yabancı'nın öğreticiliğinin yok edilmesidir. Kalabalık mekânların işlevi, insanı risklere girmeye alıştırmaktır. Gettonun yüceltilmesi ise, verili yaşamı sorgulama yetisinden yoksun bırakır; insani deneyimi sınırlandırır. Modern kentlerde coğrafi sınırları bulunan topluluklar, dış (uygar) dünyaya karşı bir savunma mantığının ürünleridir. (2002: 386). İnsancıl yaşamın yeniden kurulması için, gettolardan oluşan şehrin yıkılmasını politik ve psikolojik bir zorunluluk olarak görür. Sennett, sosyal bilimcilerin ve sosyologların toplumdaki kötülüklerin kökenini kamusal alanın gayri şahsiliğinde, yabancılaşmasında ve soğukluğunda aramakla, geleneksel toplumu ve topluluğu mitleştirdiğini düşünür. Geçmiş mitleştirme yönelimi, 19. yüzyıldan itibaren modern toplumun ve büyük kentlerin karmaşıklığını anlamaktan bir kaçış haline gelmiştir. Sennett'in bu tespiti önemlidir. Örneğin Weber, kentler üzerine yaptığı sosyolojik çalışmaları ulus devletlerin oluşum çağına kadar getirmiş ve Ortaçağ'ın özerk kent devletlerini iddialı biçimde idealleştirmiştir. (Weber, 2000: 122-191). Sennett de 17. yüzyılın kentsel yapısını ve kamusalılık biçimini

idealleştirdiği için, çağdaş olguları çözümlenmekte yetersiz kalmakta ve tüm eleştirilerine rağmen kendisinin de geçmişi mitleştiren sosyal bilimcilerin ve sosyologların yanında yer aldığı imajı hakim olmaktadır.

Modern ve post-modern toplumları eleştirel bir yaklaşımla çözümlenmesiyle dikkat çeken Bauman ise, çalışmalarının odağına kentsel yaşamı yerleştirmiştir. Ona göre, bütün modern yaşam kent yaşamıdır. Modernleşme ile birlikte yaşam, başkalarının varlığına daha bağımlı, karmaşık, rasyonel, değerlendirme kapasitesinin üzerinde mesajlara ve seçeneklere açık, daha riski ve maceralı hale gelmiştir (Bauman, 2001: 1999). Bauman'a göre modern toplumun sorunu, yabancıların nasıl tasfiye veya tecrit edileceği değil, tüm bilişsel yetersizlik, kararsızlık ve belirsizliklere rağmen sürekli olarak yabancılarla bir arada nasıl yaşanacağı sorunudur. Modernitenin sürekliliği yabancıların korunmasına ve geliştirilmesine bağlıdır. Yabancılar olmadığında onları icat etmek gerekir. Yabancılar yaşam dünyasını asimile etme ve ehlileştirme amaçlarının ürünüdür. Bir tehdit olduğu kadar, ihtiyaçtır. Yabancıların toplumsal mekânlardaki görünürlüğü, toplumsallaşmanın modernlik öncesi mekanizmalarının eskidiğini gösterir. (Bauman, 1998a: 194-195). Yabancı, “biz”in karşısındaki “onlar” veya “öteki” değildir. Onların/ötekilerin hiç biri bizden değildir. Yabancılar “biz” ve “onlar” etrafında oluşan bölünmeye meydan okur. Yabancı, bilinmedik bir kişi değildir. Görüş alanımızın içindedirler. Gördüğümüz ve dinlediğimiz, fakat zihnimizde bir yere yerleştiremediğimiz kişilerdir. Bize ne yakın ne de uzaktır; ne “biz”in ne de “onlar”ın bir parçasıdır. Böyle olunca şaşkınlık ve kaygı vericidirler. Onlara karşı ne yapacağımızı, nasıl davranacağımızı, onlardan ne bekleyeceğimizi bilemeyiz (1998b: 65-6).

Bauman'a göre kentsel mekân, tehlike ve özgürleşme imkânı olarak müphem bir alandır. Çekici ve itici yönleri vardır. Kentin çekiciliği ve iticiliği birbirine dayanan, birbirini besleyen ve tamamlayan özelliklerdir. Kentsel mutluluğa fırsatlardan yararlanmak ve yabancı kaynaklı tehditlerden sakınmakla ulaşılabilir. Aslında bu iki hedef birbiriyle çelişir. Yabancıların statüsünü kısıtlamaya yönelik her eylem, tehditleri olduğu kadar özgürlükleri de sınırlar. Mutlu bir kent ideali radikal çözümler yerine, fırsatlar ve tehditler arasında bir çeşit orta yolun bulunmasıdır. Bu yol, müphemliğin verdiği kaygının yok olmasını sağlayacak ölçüde, özgürlükten ödün vermekle sağlanabilir. Bu yaklaşım, kenti bir taraftan büyük toplumun gerçekleşme imkânı olarak görmesine rağmen, diğer taraftan insanın kentte kişiliğini kaybederek anonimleşeceğini düşünen bakışın içsel gelişmelerini de ortadan kaldıracaktır. Bauman, modern kent planlamacılarının homojen bir kent yaratmayı amaçladıklarını belirtir. Ancak bu çabalar, beklenen sonucu vermemiştir. Tekbiçimli olarak inşa edilen kentsel coğrafya, zamanla içinde yaşayanların, ziyaretçilerin ve içinden geçenlerin kimlikleri ve etkileşimleri

sayesinde farklılıkları yaşama imkânı veren mekânlara dönüşmüştür. Kentler bazen kalın bazen ince çizgilerle parçalara ayrılmıştır. Bir bölgede yabancı olan kişi, öbür bölgeye geçtiğinde yabancılığı ortadan kalkar. Hareket özgürlüğü, kentsel tabakalaşmanın aracı haline gelmiştir (2001: 171-4). Çağdaş kentte yaşamanın stratejisine sahip olmayanlar, sınırları kalınlaştırma eğilimindedirler. Kendi yaşanabilir alanlarını çevrelenmiş gettolara dönüştürürler. Bir tür kent içi yerleşme biçimi olan getto, dışarıdakiler için girilmez bölge, içeridekiler için de çıkılmaz bölgedir. Gettolaşma, yoksulluğun suçlulaştırılmasıyla aynı şeydir ve ona eşlik eder (1999: 58). Bauman'a göre, günümüz kentlileri, "sürekli bir mekân savaşının içindedir. Ortaçağ'ın zorunlu kapatılma bölgeleri olan gettolar, modern zamanlarda gönüllü kapanma bölgeleri haline gelmiştir. Gerçek gettonun anlamı özgürlük yokluğudur, gönüllü gettolar ise özgürlüğe kaynaklık eder. Günümüzün seçkinleri de yalıtılmayı seçmiştir ve bu uğurda bol para öder. Gettolaşan seçkinler, kentin geri kalanını kent sorunlarıyla baş başa bırakmış, onları kaderine terk etmiştir (1999: 29-30). Elit gettolarının kontrol noktası ve güvenlik görevlileri, dışlama uygulamalarının belirgin araçlarıdır(1998b: 76).

Bauman'ın çalışmalarında ne Simmel ve Wirth'te olduğu gibi romantik bir topluluk özlemi ve derin bir kaygı ne de Sennett'te olduğu gibi küçük Avrupa kentlerinde aristokratlar ile burjuvazinin birbirlerine insanca davranmayı tecrübe ettiği 18. yüzyılın kamusal ilişkilerine ve sanayi öncesinin kültürel modernliğine bir özlem vardır. Bauman'ın sosyolojisinde kavramlar ideal tipler olarak kurgulanmamakta, olgular ilgili taraflar açısından olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmeye (yorumlanmaya) çalışılmaktadır.

SONUÇ YERİNE

Kentler, ülkelerin ya da toplumların sosyal, coğrafi, ekonomik, kültürel vb. özelliklerine göre farklılıklar gösterirken; sanayi devrimiyle birlikte sanayileşme düzeyi, genellikle, kentleşmenin temel belirleyici unsuru olarak işlev görmüştür. Yeni ortaya çıkan ve beraberinde birçok soruna da kapı aralayan bu gelişmeler, dönemin sosyologlarının başlıca inceleme konularından biri haline gelmiştir.

Elbette Batılı sosyologların sanayileşme ve buna bağlı oluşan kentleşme sonucu yaşanan toplumsal sorunlara ilişkin ileri sürdükleri bu görüş ve yaklaşımlar, içinde yaşadıkları dönem ve içinde yaşadıkları toplumun toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal özellikleri çevresinde son derece anlamlı olmakla birlikte, mezkûr yaklaşımlar üzerinden farklı coğrafyalardaki kentleşme süreçlerini çözümlenmeye çalışmak pek mümkün değildir. Bundan dolayı, sanayileşmiş Batı toplumlarında kentleşme, sanayileşme ile bağlantılı iken; sanayisi az gelişmiş ya da

henüz gelişmekte olan toplumların kentleşmesi ile sanayileşme arasında bir bağlantı kurmak zordur (Kongar, 1982: 24; Vergin, 1986: 27-28).

Dolayısıyla Batı'da kentleşme ve kentleşme, sonuçları bakımından, bütünleşmiş kavramlar olarak değerlendirilebilir (Güngör, 1990: 23). Ancak sanayileşmiş toplumları model alan fakat kentleşme süreci sanayileşmeye dayanmayan toplumların kentleri kısmen sanayi öncesi, kısmen sanayi kenti özelliklerini bir arada taşıyan kentler görünümündedir. Hem sanayi öncesi hem de sanayi kentlerinin özelliklerini bir arada taşıyan bu toplumların Sjoberg'in ifadesiyle "geçiş halindeki kentler"i (Sjoberg, 1965: 329) ya da Kıray'ın tanımıyla "tampon mekanizmalar"ını (1982: 16) bu yaklaşımları kullanarak incelemeye tabi tutmak yanlış sonuçlara ulaşılmasına sebebiyet verebilir. Örneğin ülkemizdeki kentleşme olgusu sanayileşmenin bir sonucu değildir. Başka bir ifadeyle Türkiye'deki kentleşme Batıda olduğu gibi sanayileşme ile ortaya çıkan bir süreç olmadığından sebepleri ve sonuçları itibarıyla farklılıklar arz etmektedir. Ülkemizde kentleşmenin temel saiki kırdan kente göç olup, söz konusu göçler 1950 sonrasında gerçekleşmiştir.

Bu dönemde yoğun göç alan İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropoller bu sürece ve sonuçlarına hazırlıklı olmadıklarından başta istihdam ve barınma olmak üzere ciddi problemlerle karşılaşmışlardır. Bu nüfus hareketinin temelinde sanayileşmeden ziyade tarımda makineleşme, arazinin parçalanması ve toprağın artan nüfusu besleyememesi sonucu son bir umut olarak kırdan kente yönelme söz konusudur. Kırdan ihtiyaçlarını karşılayamadıkları için kente göç eden bu yoksul kesim, eğitimsiz ve vasıfsız oldukları için enformel-marjinal sektörlere rağbet göstermişler, yoksul olmaları sebebiyle devlet arazisi üzerine yaptıkları gecekondular aracılığıyla (ki bu ileride bir rant aracı haline gelmiştir) barınma ihtiyaçlarını karşılamışlar, kente ve kentin değerlerine uyum sağlamakta güçlük çekmişler ve kente tutunabilmek için (söz konusu yaklaşımlarda özellikle üzerinde durulan bireyseliğin aksine) hemşerilik bağları üzerinden kendi küçük cemaatlerini oluşturmuşlardır. Yanı sıra kentleşme sürecinde kamusal düzenlemelerin ve kentsel kurumların denetiminin planlı olarak gerçekleşmemesi, çevre tahribatı ve fiziki plansızlık, geleneksel devlet-toplum ilişkilerinin belirlediği, merkeziyetçi ve otoriter kurullarla işleyen kurumlar; gerek merkezi yönetimlerin gerekse yerel yönetimlerin eksiklikleri vb. birçok sebep ve sonuç itibarıyla oldukça farklı bir toplumsal yapı ortaya çıkmıştır. Bu örnekleri farklı coğrafyalardan farklı ülkelerle çoğaltmak mümkündür.

KAYNAKÇA

- BAUMAN, Z., (1998a), *Postmodern Etik*, Çev. A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z., (1998b), *Sosyolojik Düşünmek*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z., (1999), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları*, Çev. A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BAUMAN, Z., (2001), *Parçalanmış Hayat*, Çev. İ. Türkmen, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BOOKCHİN, M., (1999), *Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çöküşü*, Çev. B. Özyalçın, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- BURGESS, E. W., (1923), "The Growth of The City", *The City*, ed.by Park-Burgess-McKenzie, Proceedings of the American Sociological Society, Cilt XVIII, s. 85-97.
- BURGESS, E. W., (1927), "The Determination of Gradients in the Growth of a City", *Publications of the American Sociological Society*, Cilt XXI (September, 1927), s. 178-184.
- CASTELLS, M., (1977), *The Urban Question*, Trans, by Alan Sheridan, London, Edward Arnold, London.
- CASTELLS, M., (1983), *The City and The Grassroots, A Cross-Cultural Theory of Urban Social Movement*, Edward Arnold, London.
- CASTELLS, M., (1997), *Kent, Sınıf, İktidar*, Çev. A. Erendil, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.
- COOLEY, C. H., (1918), *Social Organization: A Study of the Larger Mind*, Scribner Press, New York.
- DOĞAN, A. E., (2001), "Kollektif Tüketim ve Kentsel Siyasetteki Önemi", *Bilim ve Siyaset*, Yıl 1, 2, 30-41.
- DURKHEIM, E., (1964), *The Division of Labour*, Trans, by George Simpson, Free Press, New York-London.
- ERDER, S., (1998a), "Kökene Dayanan Dayanışma İlkeleri ve Kentte Ortak Yaşama", *Türkiye'de Bunalım ve Demokratik Çıkış Yolları*, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara.
- FİSCHER, C. S., (1977), *Networks and Places*, Free Press, New York.

- FLANAGON, W., (1993), *Contemporary Urban Sociology*, Cambridge University Press, London.
- GANS, H. J., (1962), "Urbanism and Suburbanism as a Way of Life", in A. M. Rose ed. *Human Behaviour and Social Processes*, Houghton Mifflin, Boston, s. 625-648.
- GANS, H. J., (2005), *Popüler Kültür ve Yüksek Kültür*, Çev. E. O. İncirlioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- GİDDENS, A., (1993) *Sosyoloji: Eleştirel Bir Yaklaşım*, Çev. R. Esengün, İ. Öğretir, İhtar Yayıncılık, İstanbul.
- GİDDENS, A., (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınları, Haz. H. Özel & C. Güzel, İstanbul
- GLAZER, N., (1984), "Notes on Sociological Images of the City", Der: L. Rodwin and R. Hollester, *Cities of the Mind*, Plenum Press, New York, s. 337-344.
- GÜNGÖR, E., (1990), *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- HARVEY, D., (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Çev. M. Moralı, Metis Yayınları, İstanbul.
- İSBİR, E. G., (1982), *Kentleşme Metropolitan Alan ve Yönetimi*, AİTİA Yayınları, Ankara.
- KARTAL, G. K., (1978), *Kentleşme ve İnsan*, TODAİE Yayını No: 175, Ankara.
- KELEŞ, R., (2004), *Kentleşme Politikası*, Genişletilmiş 8. Baskı., İmge Kitabevi Yayını, Ankara.
- KIRAY, M., (1982), "Toplumsal Yapı Analizleri İçin Bir Çerçeve", *Toplum Bilim Yazıları*, GÜİİBF Yayınları, Ankara, s. 11-19.
- KOENİGSBERG, M., (1968), *Urban Development: An Introduction to the Theories of Lewis Mumford*, Der: S. Fawa, Urbanism in World Perspective, Crowel Company, New York.
- KONGAR, E., (1982), "Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu", *Kentsel Bütünleşme*, Türk Sosyal Bilimler Derneği Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı Yayınları, Ankara, s. 23-54.
- MAC DONALD, J., (1974), *Chain Migration, Ethnic Neighbourhood Formation and Social Networks*, Der: C. Tilly, An Urban World, Little Brown and Company, Boston, s. 226-235.
- MARSHALL, G., (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Çev. D. Akınbay, D. Kömürcü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara.

- MARX, K. & Engels, F., (1999), *Alman İdeolojisi*, Çev. S. Belli, 4. baskı, Sol Yayınları, Ankara.
- PAHL, R. E., (1968), *The Rural-Urban Continuum*. In: R. E. Pahl, Editor, *Readings in Urban Sociology*, Pergamon Press, New York, s. 95-118.
- PAHL, R. E., (1977), "Managers, Technical: Experts and the State, Harloe", M. (der.) *Captive Cities*, John Wiley, Chichester.
- PAHL, R. E., (1988), *Some Remarks on İnformal Work*, Social Polarization and The Social Structure International Journal of Urban and Regional Reserch 12.
- PARK, R. E., Burgess E. W., (1925), *The City*, University of Chicago Press, Chicago.
- REİSS, A., (1974), "Rual Urban and Status Differences in Social Contacts", Der: E. Tilly, *An Urban World*, Little Brown and Company, Boston.
- SAVAGE, M. & Warde, A., (1993), *Urban Sociology, Capitalism and Modernity*, London, MacMillan.
- SENNETT, R. (1999), *Gözün Vicdanı: Kentin Tasarımı ve Toplumsal Yaşam*, Çev. S. Sertabiboglu ve C. Kurultay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SENNETT, R. (2002), *Kamusal İnsanın Çöküşü*, Çev. S. Durak, A. Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SENNETT, R., (2008), *Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir*, Çev. T. Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- SEZAL, İ., (1992), *Şehirleşme*, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- SİMMEL, G., (1950), *The Stranger*, (In.) The Sociology of Georg Simmel, Translated K. Wolff, The Free Press, New York.
- SİMMEL, G., (1996), "Metropol ve Zihinsel Yaşam", Cev. B. Ö. Düzgören, *Cogito*, No:8, Yaz 1996, İstanbul, s. 81-89.
- SJOBERG; G., (1965), *The Preindustrial City: Past and Present*, The Free Press, New York.
- SUHER, H., (1991), *Kentleşme ve Kentlileşme Politikaları*, TÜSES Yayınları (1-15), İstanbul.
- SUTTLES, G. D., (1968), *The Social Order of the Slum: Ethnicity and Territory in the Inner City*, University of Chicago Press, Chicago.

- SUTTLES, G. D., (1973), *The Social Construction of Communities*, University of Chicago Press, Chicago.
- ŞENGÜL, H. T., (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset: Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*, Demokrasi Kitaplığı 6, WALD, İstanbul.
- TİLLY, C., Brown H., (1974), *On Uprooting Kinship and the Anspices of Migration*, Der: C. Tilly, *An Urban World*, Little Brown and Company, Boston.
- TÖNNİES, F., (1988), *Community & Society*, (Gemeinschaft und Gesellschaft), (Trans. Charles P.Loomis), Transaction Books, New Brunswick (USA) & Oxford (UK)
- VERGİN, N., (1986), "Hızlı Kentleşmenin Sosyolojik ve Siyasal Sonuçları", *Hızlı Kentleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Siyasal Sorunlar*, İstanbul, s. 27-52.
- WEBER, M., (2000), *Şehir: Modern Kentin Oluşumu*, Çev. M. Ceylan, Bakış Yayınları, İstanbul.
- WIRTH, Louis, (1938), *Urbanism as a Way of Life*, in p. Hatt and A. J. Reiss eds. *Cities and Society*, Free Press, New York.
- YÖRÜKAN, Ayda, (2006), *Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri*, Nobel Yayınları, Ankara.